

Николай Москалюк

САХАРНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНСКИХ ГУБЕРНИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Статья посвящена ключевым проблемам становления и развития сахарной промышленности в украинских губерниях Российской империи во второй половине XIX – начале XX в.

Ключевые слова: сахарная промышленность, украинские губернии, Украина, Российская империя, промышленная продукция.

Mykola Moskalyuk

SUGAR INDUSTRY IN UKRAINIAN PROVINCES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY

Article is devoted to the key problems of the formation and development of the sugar industry in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the second half of the nineteenth – early twentieth century.

Key words: sugar industry, the Ukrainian province, Ukraine, Russian Empire, industrial products.

УДК 94(477)

Володимир Лукашів

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ “ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО” (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті досліджується економічна діяльність “Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.) московфільського спрямування, що мало на меті поширення просвіти та економічних знань серед галицького селянства. Інституція заснувала низку господарських товариств, сприяла організації сільськогосподарських курсів, дбала про розвиток кооперації серед селянства тощо.

Ключові слова: Східна Галичина, “Товариство ім. М. Качковського”, економічна діяльність, московфільство, кооперація.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу проаналізувати економічну діяльність московфілів у Східній Галичині крізь призму діяльності “Товариства ім. М. Качковського”. У публікації відображено питання господарського розвитку Східної Галичини окресленого періоду та цілеспрямовані спроби товариства поширювати економічні знання.

Мета статті – дослідити економічну діяльність “Товариства ім. М. Качковського” у другій половині XIX – початку XX ст.

Аналіз вивчення проблеми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв’язати такі завдання: проаналізувати початки економічної діяльності “Товариства ім. М. Качковського” у Східній Галичині; дослідити структурні складові інституалізації щодо організації економічної справи товариства і охарактеризувати основні етапи його діяльності у Східній Галичині другої половини XIX – поч. XX ст.; простежити загальні тенденції й особливості розвитку сфери економічної діяльності “Товариства ім. М. Качковського” та його вплив на господарське життя Східної Галичини.

Об’єктом дослідження є господарсько-економічні процеси другої половини XIX – початку XX ст. у контексті діяльності галицького московфільства.

Предмет дослідження – основні тенденції економічної діяльності “Товариства ім. М. Качковського” в господарському житті Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1874 р., коли засновано “Товариство ім. М. Качковського” – до початку Першої світової війни (1914 р.). Такий цілісний хронологічний підхід дозволяє виявити основні аспекти економічної діяльності товариства в господарському житті Східної Галичини досліджуваного періоду.

Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує усієї економічної діяльності “Товариства ім. М. Качковського” в другій половині XIX – на початку XX ст., однак її автор вважав за необхідне зосередити основну увагу саме на зазначеній проблематиці.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема, 25-річному ювілею діяльності “Товариства ім. М. Качковського” присвячено публікацію О. Мончаловського [1], який дослідив економічну діяльність організації упродовж 1874–1899 рр.

Російський чинник у суспільно-політичному житті галицьких українців в цілому і, зокрема, окремі аспекти економічної діяльності "Товариства ім. М. Качковського" досліджував О. Сухий [2].

Тенденції русофільської орієнтації у Східній Галичині в останній чверті XIX ст. аналізувала О. Аркуша [3, с. 120-125].

Безпосередньою джерельною базою роботи є сукупність документів і матеріалів державних архівів України. Основна маса архівних матеріалів про економічну діяльність "Товариства ім. М. Качковського" у Східній Галичині знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, ф. 182 "Товариство імені М. Качковського" [4–6].

Незначна кількість архівних матеріалів зберігається у Державному архіві Тернопільської області. Це, в основному, заяви та звернення окремих громадян щодо діяльності товариства, а також звіти філій про виконану економічну роботу: ф. 231 "Тернопільське повітове староство" [7].

Значну цінність представляють власне звіти про діяльність "Товариства ім. М. Качковського" [8–10], а також матеріали Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І. Франка, бібліотеки Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича (м. Львів), Тернопільської обласної наукової універсальної бібліотеки та інших.

Певна частина інформації, що стосується досліджуваної проблеми, подана у таких періодичних виданнях, як: "Слово" [11], "Діло" [12], "Вісник Львівського університету" [13], "Украинская жизнь" [14].

Наукова новизна статті полягає у тому, що у публікації зроблено спробу дослідження економічної діяльності "Товариства ім. М. Качковського", зокрема його філій та читальень. Доведено вплив економічної діяльності на господарське життя Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Розширити діяльність "Товариства ім. М. Качковського" у економічному плані змушувало злиденне становище українського селянства, яке незважаючи на проведені радикальні реформи австро-угорського уряду, переносило на своїх плечах пережитки кріпацтва. Як і польська, так і австрійська адміністрації зовсім не піклувалися про економічний розвиток галицьких українців, оскільки "завдання їх лежить в передусім в руйнуванні місцевих народних мас, щоб потім на їх місце впровадити польські елементи" [1, с. 17].

Перші спроби цілеспрямовано здійснювати економічну діяльність товариство намагалося майже відразу ж після переїзду його центрального осередку в 1876 р. із м. Коломиї до м. Львова. Однак, такі ініціативи його окремих членів носили здебільшого несистемний характер. Не маючи змоги впливати на економічне життя Східної Галичини, основна увага керівництва організації в господарській справі акцентувалася на виданні літератури на господарську тематику [2, с. 347].

Упродовж 1879–1880 рр. "Товариство ім. М. Качковського" займалося збором коштів для руського виховного закладу для дівчат у м. Львові, укладало статuti для позичкових кас, виступало посередником при закупівлі товарів крамницями та започаткувало відкриття книжкових крамниць філіями інституції [3, с. 121].

З початку 80-х рр. XIX ст. "Товариство ім. М. Качковського" намагалося активізувати свою господарську діяльність, насамперед у торгівельній галузі. Торгівельна діяльність інституції стала предметом широкої дискусії під час загальних зборів у м. Золочеві, що відбулися 29 вересня 1881 р., на яких ухвалено запропонований Центральним віділом (далі – ЦВ) товариства спеціальний проект, згідно з яким, передбачалося "залишити справу допоміжної дрібної торгівлі в краї при "Товаристві ім. М. Качковського", відмовитися від започаткування гуртової торгівлі та "обмежитися пропагуванням серед селянства торгівельної справи у виданнях Товариства" [4, арк. 14].

З 1882 р. "Товариство ім. М. Качковського" мало право "закладати рільничо-господарські, промислові та торгівельні спілки, а також каси ощадливості і позичкові каси. Сприяти купівлі доброго насіння, машин і приладів для населення краю" [5, арк. 3]. Окрім того, читальні товариства мали своїм обов'язком: "введення в життя рільничо-промислових та господарських спілок спільними силами читальні; дбати про заснування власної крамниці та власної позичкової і ощадної кас..." [4, арк. 2]. Створений при "Товаристві ім. М. Качковського" торгівельний комітет і надалі опікувався наданням селянам практичних рекомендацій та допомоги. Його діяльність сприяла заснуванню в 1883 р. першої української спілки споживчої кооперації – "Народної торгівлі".

На межі XIX – XX ст. "Товариство ім. М. Качковського" створило низку інших організацій економічного характеру, зокрема: 1898 р. – "Захист землі", 1904 р. – "Русский ревізійний союз", 1910 р. – асоціація "Рільничий союз" і товариство з обмеженою відповідальністю "Центральний молочний союз" у м. Львові, на противагу польському "Związek Mleczarski" та народовському "Крайовому молочарсько-господарському союзу" в м. Стрию [5, арк. 3]. Найбільше структур економічного характеру засновано за час головування Ф. Свистуна [6, арк. 17].

На початку ХХ ст., коли товариство очолив один із лідерів “новокурсників”, Ф. Свистун, інституція розпочинає відкрито й цілеспрямовано здійснювати економічну діяльність у Східній Галичині. Такий вид діяльності “Товариству ім. М. Качковського” надавав новий статут від 1904 р. Відтоді економічна діяльність організації зазнавала постійних змін і нововведень з боку його ЦВ [6, арк. 5].

ЦВ мав обмежені кошти для здійснення економічної діяльності товариства. Доводилося діяти шляхом вибору та підтримки лише окремих починань. Акцент робився на: “підготовці спеціалістів для землеробства та пов’язаних з ним галузей с/г; поширення сільськогосподарських знань через посередництво лекцій, співбесід та демонстрацій; підняття скотарства через посередництво маслоробного і ветеринарного курсів; підняття молочної справи шляхом створення молочних союзів; поширення елітного насіння, природніх добрив, покращених землеробських машин та знарядь; поширення розплідних станцій курей, качок та кроликів; поширення практичних знань про землеробські кредити” [8, с. 26].

Головний агроном “Товариства ім. М. Качковського” Г. Мальц та його помічники здійснювали доволі успішну роботу щодо ознайомлення населення Східної Галичини із новими сільськогосподарськими машинами та знаряддями праці, які здешевлювали та підвищували продуктивність праці. Нові, закуплені ЦВ сільськогосподарської машини й знаряддя праці були роздані у п’яти населених пунктів Східної Галичини з умовою, що останні будуть передані через один рік в інші місцевості краю [9, с. 11].

Чи не найважливішим напрямком економічної діяльності “Товариства ім. М. Качковського” була організація різноманітних сільськогосподарських курсів у Східній Галичині, зокрема молочарства та ветеринарії. Ініціатором їх проведення був о. М. Раставецький. Першим таким був курс молочарства і маслообробки у м. Громнах. Він тривав упродовж 2 (15) грудня 1908 р. – 14 (27) лютого 1909 р. Навчальна програма охоплювала практичні заняття у місцевій маслоробці, обладнаній паровим двигуном, а також теоретичне навчання слухачів [7, арк. 12].

Щодо ветеринарних курсів, організованих “Товариством ім. М. Качковського”, то такий курс розпочався у м. Чорткові 29 травня (11 червня) і тривав до 7 (20) червня 1909 р. Його організаторами виступали місцевий ветеринар Ф. Вайгерт та головний агроном Г. Мальц [10, с. 27].

Упродовж 1910–1911 рр. кількість ветеринарних курсів товариства у Східній Галичині постійно зростала. Нерідко бувало так, що власне самі філії зверталися до ЦВ “Товариства ім. М. Качковського” посприяти їм в організації на своїй території проведення спеціальних курсів [11, с. 2].

У 1910–1911 рр. “Товариство ім. М. Качковського” проводило економічну діяльність паралельно зі створенням економічного товариства “Рільничий Союз”. Така діяльність товариства зумовлювалася прийняттям нового статуту організації 1910 р., що значно розширював його права в економічній діяльності. Однак суперечності між старо- і новокурсниками, паралізували роботу “Рільничого союзу” [12, с. 5].

Напередодні Першої світової війни, “Товариство ім. М. Качковського” активізувало кооперативну діяльність у Східній Галичині. Необхідною умовою створення кооперативних організацій, на думку ЦВ, було поширення статистичних знань серед загалу.

Із різного роду кооперативних союзів, організованих товариством, у Східній Галичині найкраще розвивалися фінансові каси (система Райфайзена) та молочні спілки. Керівництво інституції з цього приводу у 1912 р. зазначало, що: “Кожне селище, кожне село хотіли б мати свою касу (фінансову)” [13, с. 6]. Одним із зразкових підприємств, організованих “Товариством ім. М. Качковського”, стала молочарська спілка у с. Княжолуці [14, с. 4]. Її створення співпало з підготовкою крайовим урядом спеціальної програми розвитку молочарства, що дозволяло розраховувати на отримання державних дотацій [9, с. 31]. Позичкові каси товариства вимагали, щоб селяни негайно вкладали позичені у них гроші у виробництво [10, с. 20]. Слід зауважити, що напередодні Першої світової війни чисельність кооперативних об’єднань у Східній Галичині, які перебували під впливом народовських організацій, значно випереджала аналогічні московфільські: 909 проти 106 [10, с. 36].

Отже, “Товариство ім. М. Качковського” здійснювало цілеспрямовану економічну діяльність. Його економічна праця дала поштовх до створення окремих господарсько-фінансових інституцій й установ. Завдяки чіткій економічній політиці “Товариства ім. М. Качковського”, українське селянство Східної Галичини усвідомлювало важливість і необхідність господарських знань та їх практичного втілення у життя.

Список використаних джерел

1. Мончаловській О. Памятная книжка въ 25-лѣтній ювілей Общества имени Михаила Качковскаго / Олександръ Мончаловській. – Л.: Типографія Ставропігійського Інститута, 1899. – 134 с. 2. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті

галицьких українців у ХІХ ст.) / Олексій Сухий. – Л.: Львів. нац. ун. імені І. Франка, 2003. – 495 с. 3. Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині у останній чверті ХІХ ст. / О. Аркуша // Третій міжнародний конгрес українців 26–29 серпня 1996 р. Доповіді та повідомлення. Серія історія. – Харків: Гуманіт. центр, 1996. – Ч. 1. – С. 120–125. 4. ЦДІАЛ України, ф. 182, оп. 1, спр. 4, 56 арк. 5. ЦДІАЛ України, ф. 182, оп. 1, спр. 32, 29 арк. 6. ЦДІАЛ України, ф. 182, оп. 1. спр. 150, 24 арк. 7. Держархів Тернопільської обл., ф. 231, оп. 1, спр. 14, 29 арк. 8. Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 8 (20) Августа 1878 до 11 (23) Сентября 1879 года, составленный и прочтенный 11 (23) Сентября с. г. на VII генеральномъ собраніи членовъ въ Станиславовѣ / [упорядкув. В. Площанский]. – Л.: Типографія Ставропігійского Института, 1879. – 42 с. 9. Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 3 (16) сентября 1908 до 15 (28) сентября 1909 года, вмѣстѣ съ касовымъ отчетомъ Контрольной Комисіи того же Общества за время отъ 19 августа (1 сентября) 1908 до 18 (31) іюля 1909 года / [упорядкув. Б. Дедицкий]. – Л.: Типографія Ставропігійского Института, 1909. – 39 с. 10. Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 16 (29) сентября 1910 до 15 (28) сентября 1911 года, вмѣстѣ съ касовымъ отчетомъ Контрольной Комисіи того же Общества за время отъ 1 августа (н. ст.) 1910 до 31 іюля 1911 года / [упорядкув. Ф. Свистун]. – Дубно: Типографія Ставропігійского Института, 1911 – 40 с. 11. Отчетъ о дѣятельности Общества имени Михаила Качковскаго, отчитанный въ Генеральномъ Собраніи въ Дрогобычѣ // Слово. – 17 (29) серпня 1879. – Ч. 93–94. – С. 2–4. 12. Наша просвітня політика // Діло. – 7 (20) октября 1911. – С. 6–8. 13. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип. 32. – С. 82–98. 14. Жученко М. Галиція и ее прошлое / М. Жученко // Украинская жизнь. – 1914. – № 8–10. – С. 8–25.

Владимир Лукашив

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ “ОБЩЕСТВА ИМ. М. КАЧКОВСКОГО” (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА ХІХ – НАЧАЛО ХХ В.)

В статье исследуется экономическая деятельность “Общества имени М. Качковскаго” в Восточной Галичине (вторая половина ХІХ – начало ХХ в.) москвофильской ориентации, целью которой было распространение образования и экономических знаний среди галицкого крестьянства. Институтция основала ряд хозяйственных обществ, содействовала организации многих сельско-хозяйственных курсов, заботилась о развитии кооперации среди украинского крестьянства.

Ключевые слова: Восточная Галичина, “Общество им. М. Качковскаго”, экономическая деятельность, москвофильство, кооперация.

Volodymyr Lukashiv

ECONOMIC ACTIVITIES “SOCIETY M. KACHKOVSKY” (SECOND HALF OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY)

The article examines the economic activity of “Society. M. Kachkovsky” in Eastern Galychyna (the second half of the nineteenth – early twentieth century) moskvofilskomu direction that was intended to spread education and economic knowledge among Galician peasantry. The institution has established a number of business partnerships, facilitated a number of agricultural courses, cared about the development of cooperation among Ukrainian peasants and others.

Key words: Eastern Galychyna, “Society. M. Kachkovsky” “economic activity Russophilism, cooperation.